

„KÉPES VILÁG”

Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóról

Helyszín: Országos Széchényi Könyvtár

2012. DECEMBER 7. PÉNTEK

9.00-9.20 Köszöntőt mond BOKA LÁSZLÓ és RÉVÉSZ EMESE

9.30-12.20 Első szekció

**Levezető elnök: RÉVÉSZ EMESE művészettörténész, Magyar Képzőművészeti Egyetem
Művészettörténeti Tanszék**

9.30-9.50

LIPTÁK DOROTTYA (Országos Széchényi Könyvtár)

„Kép és Írás”, képirás az európai és magyar illusztrált sajtóban

9.50-10.10

VARGA EMŐKE (Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar)

„Ábrázolattal fölvilágított” irodalom: a Vasárnapi Ujság illusztrációiról

10.10-10.30

NAGY KATALIN

A képirogató „kép-mutogató”

10.30-10.50

SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA (Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar):

Képzőművészeti tárgyú reprodukciók a sajtóban a 19. század elején

SZÜNET

11.00-11.20

BÓDY-MÁRKUS ROZÁLIA (Országos Széchényi Könyvtár)

A Sonntags Zeitung: illusztrált német nyelvű hetilap a Vasárnapi Ujság szomszédságában

11.20-11.50

BUZINKAY GÉZA (Eszterházy Károly Főiskola)

"Magyarország és a Nagy Világ - a magyar családi lapok képe a világról"

11.50-12.10

BALOGH JÁNOS MÁTYÁS (Magyar Országos Levéltár)

A képes napilapok megjelenése Magyarországon

12.20-13.30 EBÉDSZÜNET

Igény esetén TÁRLATVEZETÉS A KIÁLLÍTÁSBAN

13.30-16.30 Második szekció

Levezető elnök: BUZINKAY GÉZA sajtótörténész, Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

13.30-13.50

SIRATÓ ILDIKÓ (Országos Széchényi Könyvtár)

Sokszínű ábrázolatok a sajtó alatt. A színház képei az újságlapokon

13.50-14.10

TÖRÖK ZSUZSA (Magyar Tudományos Akadémia, Irodalomtudományi Intézet)

Divatképek és újságírói stratégiák a Magyar Bazár mint a Nők Munkaköre című lapban

14.10-14.30

PERÉNYI ROLAND (Budapest Történeti Múzeum)

Nyomor, bűn, deviancia. A nagyváros szociális problémáinak (kép)telensége

14.30-14.50

B. NAGY ANIKÓ (Budapest Történeti Múzeum)

Éhhalál – képen kívül

SZÜNET

15.00-15.20

FRISNYÁK ZSUZSA (Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet)

A vasúti ábrázolások forrásértéke

15.20-15.40

BASICS BEATRIX (Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Ferenczy Múzeum)

*"...elmélkedésre hívó jelenet az élet- és történelemből" - Eseményábrázolások a folyóirat-
illusztrációkon.*

15.40-16.00

FARKAS ZSUZSA (Magyar Nemzeti Galéria)

Rés a pajzson – A Ferenc-József csatorna ábrázolásainak forrásai

16.00-16.20

Tomsics Emőke (Magyar Nemzeti Múzeum)

Lehetőség és kényszer. A fénykép az 1880-as évek előtti sajtóban

16.30-17.30 KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

Moderátor: Révész Emese

Részvevők: Lakatos Éva (OSZK) – Sándor Tibor (FSZEK) – Moldován István (OSZK – MEK)

2012. DECEMBER 8. SZOMBAT

9.30-14.00 Harmadik szekció

Levezető elnök: LIPTÁK DOROTTYA kultúrtörténész, MTA-OSZK Res Libraria Hungariae

Kutatócsoport

9.30-9.50

FABÓ EDIT (ELTE Egyetemi Könyvtár)

Gúny és kritika

9.50-10.10

FÖLDI ESZTER (Magyar Nemzeti Galéria)

A Fanyaró Figaró: Faragó József élete és munkássága, avagy a karikatúrakutatás nehézségei

10.10-10.30

HESSKY ORSOLYA (Magyar Nemzeti Galéria)

Művészeti karikatúrák

10.30-10.50

THURÓCZY GERGELY (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Élclapok mostohagyermeké – Jankó János és a magyar képregény kezdetei

SZÜNET

11.00-11.20

LOSONCZI ESZTER

A „zsidó” ábrázolása a 19. század második felének magyar élclapjaiban

11.20-11.50

LANDGRAF ILDIKÓ (Magyar Tudományos Akadémia, Néprajzi Intézet)

"Ez csak úgy vót megcsinálva" A képes sajtó hatása a 19. századi Habsburgok folklórára

11.50-12.10

PAPP GÁBOR GYÖRGY (Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)

Ismerőség és idegenség fogalmai a 19. századi építészetben. Adalékok a magyar és a német építészet kapcsolatához a sajtóillusztrációkon keresztül.

12.10-12.30

BENDIG-ZSILINSZKY ZSÓFIA (Magyar Képzőművészeti Egyetem)

Tájéleírások és tájképek. Ipolyi Arnold (1823-1886) és a Vasárnapi Ujság

12.30-13.00 EBÉDSZÜNET

13.00-13.20

BENKŐ ZSUZSANNA

Katona és Lendvay - Züllich Rudolf és Dunaiszky László szobrai a korabeli sajtó tükrében

13.20-13.40

RÉVÉSZ EMESE (Magyar Képzőművészeti Egyetem)

Egy történeti képrajzoló pályamodellje: Vizkelety Béla (1825-1864)

13.40-14.00

KATONA ANIKÓ (Országos Széchényi Könyvtár)

Populáris képek: a sajtóillusztráció és a plakát. Mediális különbségek, továbbbélő képi sémák

14.00-15.00 TÁRLATVEZETÉS „AZ ORSZÁG TÜKRE” KIÁLLÍTÁSBAN

A konferencia a Budapesti Történeti Múzeumban megtekinthető
„Az Ország Tükre. Képes sajtó Magyarországon 1780-1880”
címmű kiállítás kísérőrendezvénye

Helyszín: Országos Széchényi Könyvtár, Budavári Palota F épület

Információ: 4878650, 20/368-03-96

www.oszk.hu www.btm.hu

REZÜMÉK

Lipták Dorottya

„Kép és Írás”, képirás az európai és magyar illusztrált sajtóban

Az előadás a textus és vizualitás kapcsolatát boncolgatja a 19. század sajtójának fejlődéstörténetével összhangban. Két meghatározó sajtóműfajból, az ún. filléres lapokból, illetve az illusztrált magazinokból, hetilapokból vett minták, angol, francia, német és magyar példák alapján igyekszik megvilágítani a motívumok, vándorlások, átvételek, a transzformáció problematikáját. Az előadás a kép és szöveg termelése folyamatának tárgyalása során kitér a szerzői jogokra, a kiadói szerep felértékelődésére, a kommercializálódásra. Mindezen kérdéskörök elemzése a képes sajtónak az európai modernizációban és a nemzeti identifikációban betöltött szerepét hivatott megvilágítani.

Varga Emőke

„Ábrázolattal fölvilágosított” irodalom: a Vasárnapi Újság illusztrációiról

Előadásunk fő kérdése az, hogy ha a szöveghűséget és a szövegre történő referálás sokrétűségét az illusztráció kritériumának tekintjük – akkor a Vasárnapi Újság grafikai anyagát mennyiben és milyen szempontból sorolhatjuk a nevezett műfajba? Válaszunkat elsősorban a hetilapban közölt szépirodalmi alkotások képi „fölvilágosításait” vizsgálva formáljuk meg, és középpontba helyezzük a diszkurzivitás, valamint a kép mint síkszerkezeti kompozíciók egész teljesítményének kérdését (lásd például a narrativitás és szcenikusság szempontjait). Különösen a korabeli lapszerkesztői elvek és a befogadói elvárások feltérképezésének szempontjából véljük hasznosnak az illusztrációk klasszifikálását – mégpedig mind a vizuális műfaji jellemzők, mind a szövegbeli lokalizálás tekintetében.

Nagy Katalin

A képirogató „kép-mutogató”

Előadásomban Arany János A kép-mutogató című versével foglalkoznék, mivel – ahogy az az „énekes história” címéből is látható Arany e művében olyan vásári látványosság elevenedik meg, amely a korabeli sajtó egyik formája. A képmutogató ugyanis a 19. században már legtöbbször nyomdai alkalmazott volt (Tolnai Vilmos: A képmutogató eredete Ethnographia XXXII évf. 110; Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre 112.), a képeket nyomdák sokszorosították, a kifestés pedig utólagosan, kézzel történt. Esetleg az egész képsorozat egy művész munkája, aki olajfestékkel festett, rikító, de elnagyolt figurákkal jelenítette meg az eseményeket (Kolta Magdolna: Képmutogatók, A fotográfiai látás története). A képmutogató történetet (aki nem szerzője az előadott szövegeknek) először verses formában énekelve, egyetlen hangszeres kísérettel, ezután pedig prózában elbeszélve adta elő. A bevétel azonban nem közvetlenül ebből a multimediális produkcióból származott, hanem az előadás alatt és után megvásárolható nyomtatványokból, amelyek az előadás verses és prózai részét

egyaránt tartalmazták, és amelyet aztán hazavihetett az elégedett néző. Aranynak e hagyományt megidéző verse a Kapcsos könyv darabjai közé tartozik, amelyeket köztudottan sokáig óvott attól, hogy a nagy nyilvánosság előtt megjelenjenek. A vizsgálandó vers így éppen azért hoz létre különös játékot, mert egy a szerzői szándék szerint „elzárt” irodalmi szöveg beszélője vásári tömegeket megszólító pozíciót vesz föl.

Másfelől e beszélő énekes is egy személyben, hiszen a hagyományosan formailag két részre bontható produkciót az „énekes história” terjedelmes, mégis könnyed, verses formája egy egységben ír újra. Témám tehát az, hogy milyen nyelvi-poétikai eszközökkel lép túl a szöveg saját határain úgy, hogy eközben irodalmivá nemesít és honosít egy populáris, részben képekkel, részben szöveggel operáló műfajt.

Szvoboda Dománszy Gabriella

Képzőművészeti tárgyú illusztrációk az 1800 körüli képes sajtóban

A század uralkodó médiuma, a modern kommunikáció új eszköze a sajtó, a polgári nyilvánosság kibontakoztatásának, ezen belül a pesti művészeti élet kialakításának hathatós eszköze. Pesten a 19. század elején kibontakozó sajtóélet hamar felfedezte magának a területet és a képzőművészet a 18. század végétől lassan beszivárog a polgári kultúra szövetébe. A sajtó a korabeli művészet eseménytörténetének elsődleges forrása, de a különféle lapokban megjelenő, képzőművészettel kapcsolatos közlemények szisztematikus áttekintése még nem történt meg. Jelen esetben egy kis részletet kísérek meg feltárni, konkrétan a sajtóban elsőként megjelent, különféle alkotásokat bemutató képzőművészeti reprodukciókat. Ezek nem műlapok, nem sorozat-metszetek, vagyis nem önálló kiadványok, hanem kifejezetten egy-egy cikk mellett alkalmazott illusztrációk. Számuk igen csekély, de annál érdekesebbek a tekintetben, hogy vajon mire volt kíváncsi, miről értesülhetett az akkori pesti közönség. A vizsgált sajtótermékek a mindegyre terjedő „általános olvasóközönség”-nek szóltak, az új olvasási kultúra társadalmi csomópontjait képezve, és igen delikát módon egészültek ki az új médiummal. Már a kezdetektől kirajzolódik az, az egész századon átívelő vezérfonal, amely a hazai művészet gyámolítását, pártfogó értékelését mutatja, a kezdetektől megfigyelhető, hogy a művészet a nemzeti büszkeség tárgya, a hazai produktumoktól mindinkább századokra szóló hírnevet remélnek. Ezekkel összefüggésben egy gondolatpár érvényesül: szeretnék felhívni mestereinkre a külföld figyelmét, ugyanakkor nagyon fontos a hazánkfiak által idegenben elért siker.

A felvilágosodás kori sajtó bontakozó hatalmát egy szép példán szeretném érzékeltetni, amely megmutatja, hogyan formáltak a lapok a mai értelemben vett „sztárt” Ferenczy Istvánból. 1824 őszén a szobrász Bécsben találkozott Igaz Sámuellel, nagy tisztelőjével, és a találkozás után az 1825. évi Hébe lapjain megjelent a Pásztorlányka képe rézmetszetben. Így megszületett az első sokszorosított reprodukció egy kortárs magyar műről, amely Ferenczy egész további pályafutására hatással volt. A továbbiakban még néhány „elsőt” mutatok be, a Hebe, az Aurora és a Honművész lapjairól, kül- és belföldi alkotóktól.

Bódy-Márkus Rozália

A Sonntags Zeitung: illusztrált német nyelvű hetilap a Vasárnapi Ujság szomszédságában

Az 1855-ben indult Sonntags Zeitung című illusztrált német nyelvű hetilapot a magyar sajtótörténet írás a „Vasárnapi Ujság német nyelvű párja”-ként, annak „német nyelvű megfelelője”-ként tartja számon. Bár szövegei és fametszetes képei részben egyeznek a magyar nyelvű hetilapban megjelentekkel, a Saphir Zsigmond szerkesztésében megjelent lap önálló arculattal rendelkezett. Tartalmának túlnyomó része eltér a Vasárnapi Ujságétól és az illusztrációk tekintetében is nyilvánvalóan rendelkezett Heckenast Gusztáv kiadójától független forrásokkal. Az előadásban a német nyelvű lap irányának rövid jellemzése mellett a Vasárnapi Ujság, a Sonntags Zeitung, valamint ennek folytatása, a Saphir kiadásában az 1860-as évek közepén, immár Heckenast kiadói szerepe nélkül megjelentetett Pesther Sonntagszeitung című hetilap illusztrációs gyakorlatát hasonlítom össze.

Buzinkay Géza

"Magyarország és a Nagy Világ": a magyar családi lapok képe a világról

1865. szeptember végén a Deutsch-testvérek, mint kiadó-laptulajdonos megszünteti Az Ország Tükre c. képeslapját, és egyúttal megindítja a Magyarország és a Nagy Világ c. képes családi lapot. A címváltozás fontos jelzés: ettől kezdve a század végéig a lapcsoport fő célkitűzése keresni, bemutatni Magyarország helyét a világ tükreben. Az előadás arra a kérdésre kíván választ adni, hogy a képes családi lapok számára mennyire fontos a világ, mennyire terjed e lapcsoport horizontja, és ezt hogyan tükrözi képanyaguk.

Balogh János Mátyás

A képes napilapok megjelenése Magyarországon

Magyarországon 1877-től jelentek meg a képes napilapok; noha színrelépésük jelentősen formálta a korabeli média arculatát, valamint a kortársaknak a médiáról alkotott képét, az ún. sajtótörténet mégsem szentelt különösebb figyelmet a jelenségnek. Előadásomban az első magyarországi képes napilapok képeinek referencialitásával és aktualitásával, a képreprodukció technikai hátterével, valamint a képi riporttal foglalkozom.

Kezdeti időszakból származó esettanulmányokon keresztül mutatom be a lapok illusztrációs-szerzési problémáit és korlátait: azt, hogy hogyan zajlott le az a sajtóbotrány, aminek révén évtizedekre megbélyegezték a képes napilapokat, hogy miként zajlott egy képes hetilap és egy képes napilap vitája a lapillusztrációról, illetve azt, hogy miért tisztelhetjük Klósz Györgyben – mégha vonatkozó munkássága teljesen feledésbe merült is – Magyarország első, napilapnak dolgozó fotóriporterét, és hogy mi lett a sorsa képeinek az egyes lapok hasábjain.

Sirató Ildikó

Sokszíniú ábrázolatok a sajtó alatt. A színház képei az újságlapokon

Témája pedig: a színjátékok és a színházhoz kapcsolódó személyek állóképes ábrázolásainak különféle tanulságai a sajtóillusztrációk tükrében, a különböző képalkotási technikák és látásmódok (kivágások) viszonya a színjáték teljes, négy dimenziós, állandó mozgásban lévő hatáselemeihez, azok síkba terített jelképes pillanatképei eltérő kommunikációs funkciókban. Érdekes fókuszunk lehet a színházi alkotók portretisztikus ábrázolásainak stílusfolyamata a XIX. század során, valamint az idealizálás és a hitelesség kérdéseinek sokadszori fölvetése a kulturális identitásképzés egyes példáiban.

Török Zsuzsa

Divatképek és újságírói stratégiák a *Magyar Bazár mint a Nők Munkaköre* című lapban

A divatlapok műfajának átalakulása a 19. századi Magyarországon az 1860-as évektől kezdődött. A nyomdagépek és a kommunikáció fejlődése az időszaki sajtó tartalmát és külalakját is nagyban befolyásolta. A napilapok számának robbanásszerű elterjedése az illusztrált magazinokéval párhuzamosan zajló folyamat volt. Az ipari forradalom nemcsak a kommunikációs stratégiákat, hanem a nemzetközi kapcsolatokat és az üzleti viszonyokat is jelentős mértékben alakította át. Ebben a kontextusban a divat főként a városi gazdaság és a társadalmi kapcsolatok átalakulásának mozgatórugója volt, a divatlap pedig mindezen folyamatok szimbolikus megjelenítője. Az 1873 és 1904 között fennálló *Magyar Bazár mint a Nők Munkaköre* a 19. század utolsó harmadának legsikeresebb szépirodalmi és divatlapja volt. Sikerének és hosszú fennállásának titka nem annyira tematikai újdonságában mintsem sajátos újságírói gyakorlatában és kommunikációs stratégiáiban rejlett. Az előadás ebben a kontextusban elemzi a lap mindazon vizuális és tematikai jellemzőit, amelyek nagy szerepet játszottak a nőiesség 19. századi elgondolásában.

Perényi Roland

Nyomor, bűn, deviancia.

A nagyvárosi szociális problémák kép(telenség)e a magyar és a külföldi sajtóban

A modern nagyváros 19. századi létrejöttével az európai és amerikai metropoliszok lakóinak újfajta szociális problémákkal — lakásnyomor, bűnözés, prostitúció, alkoholizmus — kellett szembesülniük. A korszakban létrejövő tömegsajtó Londonban, Párizsban vagy New Yorkban a kezdetektől dokumentálta e jelenségeket és sokszor képi formában is közvetítette olvasói számára megfigyeléseit. A napilapokban, valamint illusztrált hetilapokban publikált beszámolók a 19. század végén megjelenő ún. szociális riport műfaji előképének tekinthetők. Az előadás elsősorban az angol nyelvű sajtóban megjelent szövegeket, valamint illusztrációkat mutatja be, s ugyanakkor kísérletet tesz azon kérdés megválaszolására, hogy vajon ezek a nagyhatású riportok milyen mértékben csapódtak le a korszak magyarországi sajtójában.

B. Nagy Anikó

Éhhalál képen kívül

Az előadás az 1863-as borzasztó aszály és a nyomában járó éhínség sajtóképét vizsgálja. A kis jégkorszaknak nevezett klimatológiai hullám utolsó éveiben a Kárpát-medencét, s különösen az Alföldet sújtó, súlyos demográfiai következményekkel járó élelmiszerkatasztrófa szöveges reprezentációját, képi reprezentációjának hiányát, illetve az adott lapszámokban megjelenő egyéb tematikájú képek hatásmechanizmusait bemutatva a korszakot jellemző kép/textus relációkat elemezzük.

Frisnyák Zsuzsa

A vasúti ábrázolások forrásértéke

Az 1846–1880 közötti időszakban a hazai illusztrált sajtóban 150–180 vasúti ábrázolás jelent meg. A képek közelebbi témaválasztásában tudatos szerkesztői koncepciót csak ritkán lehet felismerni, országos jelentőségű vasúti eseményekről nem készültek rajzok, míg más – kevésbé fontosnak tűnő, – helyi eseményekről igen. Az eseményábrázolás helyett a lapok gyakrabban közöltek „vasútvonal a tájban” tematikájú illusztrációkat. A tájképek esetében feltalálhatóak azok a helyszíni fényképek, melyeket fametszette átalakítva leközöltek. A vasúti ábrázolások karakteres csoportját alkotják az extrém találmányokról, és a vasútépítésről szóló magyarázó, ismeretterjesztő célú képek.

A magyar sajtó gyakran merített a hozzáférhető külföldi képeslapokból (példákat az Illustrated London News, az Illustrierte Zeitung és az Über Land und Meer folyóiratokból lehet hozni), de arra is van példa, hogy magyar képeslapban megjelent ábrázolás jelent meg a nemzetközi sajtóban. Összességében elmondható, hogy a vasúti ábrázolások egy modernizálódó Magyarország képét közvetítették. Az olvasók számára megkönnyítették egy speciális technikai kultúra befogadását olyan formán, hogy a szövegek és képek a vasúthasználat hétköznapiságát hangsúlyozták. Mindezt egy olyan korban, amikor a vasúthasználat, az utazás a vasúttal még kivételes élelménynek számított.

Basics Beatrix

"...elmélgedésre hívó jelenet az élet- és történelemből"

Eseményábrázolások a folyóirat-illusztrációkon.

A folyóiratokban föllelhető eseményábrázolásokat készíthették jeles művészek, vagy éppen ismeretlenek, lehettek ismert festmények parafrázisai, vagy önálló kompozíciók, egyaránt fontosak voltak, mivel egyfajta riportképként egy ideig azt a feladatot töltötték be, amit később a fotográfiák vettek át, megkérdőjelezhetetlenül a valóság bemutatásaként. A képzelet szülte rekonstruált események mellett a fantáziát kevésbé megmozgató tablók egyaránt feltűntek a folyóiratok lapjain. Mi jellemezte ezeket az eseményképeket, milyen szabályok, elvárások formálták, alakították őket?

Farkas Zsuzsa

Rés a pajzson – A Ferenc-József csatorna ábrázolásainak forrásai.

A pajzs a 19. század közepén készült sokszorosított grafikák tömege, a rés ebben az esetben a forrás feltárása. Célom a készítés metódusán keresztül a grafikák mögé látni.

Az Életképek című folyóiratban megjelenő három Ferenc József csatorna ábrázolás forrását keresve két nagyméretű, reprezentatív fényképezett albumra találtam 1876-ból. Ezekben a csatorna építését, a zsilipeket örökítették meg a fényképezett tanulmányok. Öt olyan képet illesztettek az albumok végére, mely a délvidéken élő nemzetiségeket állítja elénk. Letzter Lázár fényképész felvételeinek színezett kópiái a Néprajzi Múzeumban is megtalálhatóak.

Tomsics Emőke

Lehetőség és kényszer. A fotográfia a nyomtatott képek világában az 1880-as évek előtt

A 19. század közepére egy új, a képek világméretű körforgásán alapuló, a társadalom fokozatosan szélesedő rétegei számára hozzáférést biztosító vizuális kultúra alapjai teremtődtek meg, melyben az új médium, a fotográfia szerepe reprodukciós és képalkotó eljárásaként egyaránt egyre növekedett, míg az 1880-as évektől, nyomtatott képként való sokszorosíthatóságának köszönhetően szinte egyeduralmukodóvá vált. E fejlemények számos olyan kérdést vetnek fel, amelyekre a válasz nem magától értetődő. Mikor jelenik meg és hogyan válik a fénykép sajtóillusztrációvá? Mik azok a képpel szembeni attitűdök, melyek a sajtó fotográfia-használattal kapcsolatos gyakorlatát meghatározták? Hogyan változott meg a „képnek” mint információszállító eszköznek a szerepe a fénykép színre lépésével?

Fabó Edit

Gúny és kritika

A dualizmus kori magyar élclapokban megjelenő karikatúrák és paródiák megjelenésében, ábrázolásmódjában nyomon követhető Norbert Elias „A civilizáció folyamatá”-ban tett állítása: „ahogy növekszik a polgárság társadalmi ereje, úgy enyészik el a gúny.” Magyarországon az akkor lezajló - a nyugat-európaihoz képest felgyorsított, s annak mintáját követő - társadalmi változás új szabályrendszerhez igazodó szerepek megformálását jelentette, amely az öltözködés, a viselkedés és az érintkezési módok változásában nyilvánult meg. Az átalakulás torzított tükörképével a nevelőfeladatot felvállaló élclapok a polgárosodás élére álltak. A korszak első felének élclapjait az erőteljes szerepdisszonanciát érzékeltető vaskos - már-már durva - gúnyt tartalmazó karikatúrák, paródiák jellemezték. Míg a későbbi lapok ábrázolásaikban inkább a kialakuló, vagy elfogadott normák megvalósításában érvényesülő ellentmondások, túlkapasok, normaütközések kritikáját adták közre.

Földi Eszter

A Fanyaró Figaró: Faragó József élete és munkássága, avagy a karikatúrakutatás nehézségei

Faragó József (1866–1906), akinek munkásságát a Magyar Nemzeti Galéria kamara-kiállításon mutatja be, a Borsszem Jankó és a Kakas Márton karikaturistája, a politikai karikatúra megújítója volt a 19. század utolsó éveiben a hazai élcsajtóban. Műveinek bemutatásakor nem a politikatörténeti szempontra, hanem az esztétikai mozzanatra igyekeztünk helyezni hangsúlyt. Így a cél nem a társadalom és közélet karikatúrákon keresztül kirajzolódó visszasságainak bemutatása volt, hanem egy kiváló tehetségű rajzoló életművének a lehető legteljesebb feltárása és művészettörténeti szempontú elemzése. Faragó életművének kutatása azonban nem egyszerű feladat, és egyben rámutat a karikatúrakutatás nehézségeire. A karikaturista a kortársak szemében sokkal inkább újságíró, mint művész, így rajzait nem esztétikai szempontok alapján ítélik meg, hanem aszerint, hogy mennyire sikerült frappánsan, találóan, vagy akár maróan tálalni a kipellengérezendő jelenséget, eseményt, vagy személyt. A karikatúra így, mint átmeneti műfaj művészet és újságírás között, nem lesz művészeti elemzések tárgya, alkotójuk csak mintegy mellékesen, érintőlegesen szerepel visszaemlékezésekben, kritikákban. A műfaj, amelyben alkot, efemer, így lesz efemer egész életműve. Pedig Faragó a századvég müncheni magyar festőtársaságának oszlopos tagja, a nagybányai művésztelep alapítóinak barátja, illusztrátor és rézkarcoló is volt. Münchenben, Párizsban, New Yorkban élt, mielőtt Budapesten telepedett volna le, majd Berlinbe költözött, itt érte a korai, tragikus halál. Hatalmas életműve csak részlegesen ismert, életrajzában továbbra is fehér foltok vannak, élete a mendemondák és találgatások szövevénye. A kutatás ezt a méltatlanul elfeledett művészt és életművet igyekezett a nehézségek leküzdésével rehabilitálni.

Hessky Orsolya

Művészeti karikatúrák

A műtárgyakról készített karikatúrák a XIX. század vége felé Faragó József munkáinak köszönhetően váltak népszerűvé a magyar élcsajtóban. A Képzőművészeti Társulatnak a Múcsarnokban megrendezett rendes tavaszi illetve téli tárlatairól – illetve később más kiállításokról, például a Nemzeti Szalon vagy a nagybányaiak bemutatóiról – nyolc-tíz mű került kiválasztásra, amelyekről néha gyengédebb, máskor csípősebb, alkalmanként akár frivol vagy durva hangvételű karikatúra készült. A karikaturisták rendszerint olyan alkotásokat tűztek tollhegyre, amelyek egyébként is kiemelkedtek a múcsarnoki mezőnyből, tehát a katalógusban vagy a korabeli sajtóban reprodukción szerepeltek, ezek mellett pedig valószínűleg azok, amelyek a karikatúrista spontán humorának köszönhetően valamilyen poént váltottak ki. Festmények és szobrok egyaránt céltáblává válhattak, ugyanúgy, mint a magyar és külföldi művészek alkotásai. A budapesti kiállítási élet fellendülésével, a kiállítási lehetőségek megnövekedésével és az egyes kiállítások, illetve a tárlatlátogatás társadalmi szerepének megváltozásával alakult ki ez a műfaj és került rögtön abba a helyzetbe, hogy jelenségként felvetetett az egyik legjelentősebb pesti élclap palettájára. Kérészélete a XX. század első évtizedében véget is ért.

Thuróczy Gergely

Élclapok mostohagyermeké – Jankó János és a magyar képregény kezdetei

Az 1848-tól számítható szórványos, kevés képes ábrázolást közlő, rövidéletű kezdemények után az 1850-60-as évek fordulóján alapított magyar élclapok egynémelyike akár évtizedekig is megjelent, s az olvasói igényekkel lépést tartandó a szerkesztők igyekeztek mind "ütősebb" anyagokkal biztosítani lapjuk eladhatóságát. E közegekben kezdett dolgozni Jankó János (1833-1896), aki az 1850-es évek végétől évtizedeken át határozta meg a magyar újságrajzolást. Egyidejűleg számos, olykor világnézetileg egymásnak homlokegyenest ellentmondó lapnak dolgozott, s több tízezernyi karikatúrája és rajzsorozata közt búvópatakként bukkannak fel az első jelentősebb magyar képregénynek tekinthető alkotások. Sajátos jellemzője e kezdeti korszaknak, hogy sem a rajzoló, sem a lapok írói- szerkesztői nem illették nevén a gyereket: nem voltak tudatában annak, hogy képregényt rajzolnak-közölnek. Jankó Jánosnál tetten érhető a szerzői képregény egyik atyja, a német Wilhelm Busch hatása, ám a magyar művész túlnyomórészt „alkalmazott képregényeket”, napi aktualitásokra reflektáló rajzokat közölt. Munkásságában végigkísérhetjük egy születő műfaj megannyi stációját és (mostoha)gyermekbetegségét, szembesülhetünk a képregények alapvető fajtáival: szöveges/néma, "pozitív"/"negatív" árnyképregény, egyszeri/folytatásos, csattanóra kihegyezett párkockás comic strip (vicc-csík)/lineáris történetet közlő szüzsételi, alkalmazott/szerzői, koppintott/autonóm stb. Előadásom tárgya a magyar művelődéstörténet eleddig elhanyagolt szegmense: Jankó Jánosnak a Bolond Miska (1860-75) hetilapban megjelent rajzain keresztül szemlélteti a magyar képregény botladozásokkal teli születését.

Losonczi Eszter

A „zsidó” ábrázolása a 19. század második felének magyar élclapjaiban

Az előadás témája a „zsidó” figurájának ábrázolása a 19. század második felének élclapjaiban. A vizsgált időszak magában foglalja a magyar zsidóság egyenjogúsítását (1867), vallási egyenjogúsítását (1895), másrészt a tisztaeszlári vérvádat (1882-83) is. Az élclapok karikatúrái az eseményekkel kapcsolatos társadalmi reflexiók kiváló lenyomatai. Az előadás célja a reflexiók szülte „zsidó kép” bemutatása és összevetése a korábbi évszázadok antijudaista ábrázolásaival.

Landgraf Ildikó:

„Ez csak úgy vót megcsinálva” A képes sajtó hatása a 19. századi Habsburgok folklórára

A 19. század második felének sajtóját a magyar folklorisztika korábban elsősorban a szövegközlések, a legkülönbözőbb műfajú, kvázi népi szövegek (dalok, mesék, anekdoták) miatt kutatta. Az előadó a Habsburg-ház tagjainak és a 48-as hősök folklórájának tanulmányozása kapcsán keresi az írott kultúra hatásának útjait, a széles nagyközönségnek

szánt politikai reprezentáció, az udvari propaganda eszközeként szolgáló eszközöket, többek között a 18. század végétől megjelenő néplapokat és kalendáriumokat. Ezek közhasznú ismereteikkel, praktikus tanácsaikkal a társadalom alsóbb rétegeihez szóltak. Célkitűzéseikből, népművelő feladataikból később számosat a családi lapok érvényesítettek a 19. század második felében. Ez a korszak az olvasói igények, az olvasási szokások átalakulásának kora. Az előadó kutatásaiban elsősorban az 1867 utáni magyar nyelvű szórakoztató családi lapokra fókuszál. A sajtótermékekben olyan események képes híradásait vizsgálja, mint az uralkodói látogatások, az 1867-es koronázás, Rudolf trónörökös és Erzsébet királyné halála, a Millennium rendezvényei. A családi lapok olvasói tábora természetesen jóval szélesebb volt, mint akár a politikai, vagy akár a szakmai lapoké, ez nem csak témaválasztásukban, nyelvezetükben, de képhasználatukban is tükröződött. Az egész családhoz kívántak szólani, férfiakhoz és nőkhez, öregekhez és gyerekekhez egyaránt. Ebbe a lapfajta típusba tartoznak a vizsgált korszakban: a Képes Családi Lapok, az Ország Világ és a Vasárnapi Újság, amelyek előfizetési listái is tükrözik a társadalmilag szélesebb olvasóközönséget. Sikerük nem utolsó sorban épp abban rejlett, hogy szerkesztői zseniálisan fölismerték, hogy a képeknek milyen nagy jelentősége van. A nevezetes, szenzációs események kapcsán a lapokat kitétték a boltok kirakataiba, így történt a koronázás alkalmával, valamint Rudolf trónörökös és Erzsébet királyné halálakor is, ezen alkalmakkor olyanok is a Vasárnapi Újság olvasóivá, képeinek nézőivé váltak, akik egyébként soha nem vették e lapot a kezükbe. Ennek a sajtóterméknek az egyik vonzereje és funkcionális része épp a számos fametszetes kép volt. Készítői ráéreztek a képriport műfajának sikerére, amely az aktuális eseményeket rajz alapján, metszetek segítségével igyekezett életszerűvé varázsolni. Az előadásban elsősorban két eseményről: az 1867-es koronázásról és Rudolf trónörökös 1889-es haláláról készült képes riportok, beszámolók hatását kívánja bizonyítani az előadó a 20. folklórgyűjtések során lejegyzett történeti mondák és memoratok szövegein. A koronázásról szóló történetek közül elsősorban az emlékpénzek szórásáról szólóak mutatják a képek hatását, a Rudolf-mondakörből pedig az a történettípus, amely arról szól, hogy a trónörökös nem halt meg, helyette valaki mást vagy egy viaszbábut temettek el. Az előadás a koronázásról és a Rudolf haláláról és temetéséről szóló folklórszövegek elemzésén keresztül szeretné bizonyítani a sajtóképek hatását a szóbeli hagyományokra.

Papp Gábor György

Ismerősség és idegenség fogalmai a 19. századi építészetben.

Adalékok a magyar és a német építészet kapcsolatához a sajtóillusztrációkon keresztül.

Milyen képet szerzett a magyar közönség a külföld korabeli/kortárs építészeti arculatáról? Mennyiben volt ez idegen/egzotikus és mennyiben volt ismerős. Ennek a képnek a kialakításában számottevően működtek közre a hazai építészeti szaklapok, melyek formálódása az 1870-es évek elejétől számolható. És azt gondolom, a kérdés meg is fordítható: milyen mértékben és milyen eszközökkel tudta a hazai értelmiség (szakma) befolyásolni a külhoni folyóirat olvasó közönség Magyarországról alkotott képét?

19. századi építészet kutatásában fontos helyet foglalnak el az építészeti mintalapok kötetsorozatai és az egyre gyarapodó szaksajtó. E nyomtatványok tanulmányozása által az építészeti mintaválasztás 19. századi gyakorlatának rekonstruálására nyílik mód. A korszak építési gyakorlatában a mintaképgyűjtés

igen fontos szerepet játszott. Már az építészkutatásban képtáblákat, mintalapokat használtak. Ez az eszköz később az egyes mesterek gyakorlatának is természetes része lett: szakkönyvek, mintagyűjtemények, albumok vásárlása mellett külföldi szakfolyóiratokat járatnak, hogy a legfrissebb építészeti kérdésekről, eseményekről, illetve építkezésekről, tervpályázatokról információt szerezzenek. Ezek, a korabeli hazai építészeti orientációnak megfelelően, elsősorban német nyelvterületen (Bécs, Berlin, Stuttgart) megjelent lapok voltak. Az információszerzés mellett azonban a kölcsönös szakmai diskusszió fokmérője az is hogy mennyire voltak jelen a legújabb magyar építészet eredményei más építészeti centrumok szakmai orgánumaiban. Míg a hazai építészet történetének kutatásában a mintaképgyűjtés feltárásának szándéka folyamatosan jelen van, addig a magyar építészet külhoni publikációkban történt reprezentációjára és ennek az akkori Magyarország-kép alakításában játszott szerepére kevesebb hangsúly került. Előadásomban ezt a kétirányúságot szeretném bemutatni. Azt, hogy miközben a hazai építészek igyekeztek a külföldi építési eseményeket "naprakészen" figyelemmel kísérni, aközben minden alkalmat megragadtak arra, hogy a magyar építészet alkotásait (külföldi kollégák, újságírók, fotósok és rajzolóik révén) a határokon túl is terjesszék. Vizsgálatomat két bécsi és két pesti szaklapra szűkítettem le, melyek jelentőségüknél fogva igen jól reprezentálják a jelenséget. Az áttekintés lehetővé teszi, hogy a publikálásra kerülő épületek sora mögött ne esetlegességet, hanem bizonyos mértékű szelekciót lássunk. Egyfelől a korabeli német építészetéről alkotott képet számottevő mértékben alakították az itthoni szaklapokban megjelent illusztrációk. Másfelől a bécsi szaklapok révén a korabeli császárváros több szálból összeálló Budapest(Magyarország)-képének milyenségéről is megsejthetünk valamit.

Bendig-Zsilinszky Zsófia

Tájéleírások és tájképek. Ipolyi Arnold (1823-1886) és a Vasárnapi Ujság

Ipolyi Arnold (1823–1886) munkássága megkerülhetetlenné teszi a szerzőt forrásértéke, historiográfiai/történeti jelentősége miatt. A hagyatékának jelentős része a mai napig lappang, Nagyváradon bekövetkezett halálát követően csak az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés után, többéves peres eljárás során tudta ki- és ezáltal valószínűleg megmenteni Ipolyi tárgyi és szellemi hagyatékának jelentős részét Gerevich Tibor, az esztergomi Keresztény Múzeum egykori igazgatója.

A Keresztény Múzeum Adattára azóta őrzi Ipolyi Arnold rajz- és fotógyűjteményét, melynek darabjait a XX. század folyamán témák, rajzolóik szerint csoportosíthattak úgy, hogy sok esetben a XIX. századi vázlatfüzet(ek) lapjait feldarabolták. A gyűjtemény darabjai, melyek többnyire akvarell, ceruza, tus, vízfesték technikával készültek – csak kisebb hányaduk albumin fényképfelvétel –, jónak mondható állapotban maradtak fenn. A gyűjtő, történetíró Ipolyi által felhalmozott művészettörténeti, régészeti és főként címertani gyűjtemény jelentősége nem elhanyagolható. Az újrendezés során feltűnt, hogy az egyik egységnek a Vasárnapi Ujság számára készült helyszíni vázlatok, útirajzok tekinthetők, melyek közvetlen előképül szolgáltak a Csallóközi úti képek és a Fehérhegységi úti képek Ipolyi írta beszámolóihoz. A képek számozása tükrözi a lapban publikált cikksorozatok szerkesztési

elveit. A templomokat, polgárházakat, várakat, várromokat, kastélyokat bemutató rajzok több kéztől származnak, egyedi technikai és kompozíciós elveket követve, leggyakrabban tájképi környezetben rögzítve a hely kuriozitásait. Előfordul, hogy egy emlékről Ipolyi több illusztrációt is begyűjtött, és a cikk képmelléklete egyiket sem követte hűen. Például a Borostyánkő váráról készült vízfestmény, illetve ceruzarajz közül az egyik a festői romot, a másik egy képzelte rekonstrukciót, a „hajdani kinézetet” ábrázolja. Ipolyi is elismeri, hogy „egy kép sem állíthatja elénk, mint uralg fönn a hegység egyik legmagasb ormának sziklacsucsán, mellynek a rajzok rendesen csak végső töredékrészleteit mutathatják”. Az előadás a képi hitelesség korlátait és lehetőségeit kívánja bemutatni.

Benkő Zsuzsanna

Katona és Lendvay – Züllich Rudolf és Dunaiszky László szobrai a korabeli sajtó tükrében

Az 1860-as években a Nemzeti Színház két szoborral gazdagodott, Czéklúti Züllich Rudolf Katona József és Dunaiszky László Id. Lendvay Márton szobrával. Mindkét személy igen szorosan kötődik a magyar színjátszás, a Nemzeti Színház és ezáltal a nemzeti identitástudat formálódásának, a kultuszteremtés történetéhez, de méginkább figyelemreméltó, ahogyan a korabeli sajtó meghatározta a szobrok sorsát. A Katona-szobor ügyében többek között A Vasárnapi Újság, a Hölgvyálasz és a Pesti Napló lapjain zajlott a publicisztikai vita, leginkább a szobrász Züllich Rudolf és a hírlapíró esztéta Greguss Ágost között, aki nemzeti becsületkérdésnek tekintette a szoborvitát, felszólítva az orgánumok szerkesztőit, hogy foglaljanak állást. Ekként a művészetpártolói megrendelésre készült alkotások az olvasóközönség és a sajtóban kialakult vita nyomására változtatta helyét az országban, tanúsítva mind a köztéri szobrok állítása iránti fokozott érdeklődést, mind az illusztrált sajtó közvélemény-formáló szerepét. A szobrászok személye, a szobrok megrendelése, elkészülése és elhelyezése egyaránt heves vita tárgyát képezte a korabeli médiában, megelőlegezve a korszak köztéri- és emlékmű szobraira kiírt pályázatok körüli vitákat és sajtóvisszhangot.

Révész Emese

Egy történeti képrajzoló pályamodellje: Vizkelety Béla (1825-1864)

A sajtó számára dolgozó rajzoló többsége számára a folyóiratok pusztán megélhetési forrást jelentettek, művészpályájuk indulását segítő kitérőt. A hazai művészvilág első „sajtómunkásaként” Jankó Jánost szokás felemlíteni, aki jórészt zsánerképei és karikatúrái révén sodródott a zsurnaliszta világba. Őt megelőzően azonban már magába szippantott egy életművet a tömegkultúra sebesen uralomra jutó univerzuma: Vizkelety Béla nevét az utókor szinte kizárólag a képes újságoknak köszönhetően ismerheti. Életműve „elmerülése” azért is különös, mert alkotásai nagyrészt a történeti kompozíciók megbecsült műfajához kötődtek. Históriai képeivel szorosan összefüggtek a történeti nemzeti viseletekkel kapcsolatos kutatásai és rajzai. Bár a Műegyleti katalógusok tanúsága szerint több olajfestményt is kiállított, mára mégsem tudunk bizonyosan egyetlen olajfestményt sem kötni nevéhez, munkái kizárólag grafikai sokszorosításban maradtak fenn, ami az utókor szemében

végzetesen devalválta és az efemer, alkalmi művészet körébe utalta munkásságát. Holott korai, 1864-ben bekövetkezett halála idején Vizkelety egyike volt az ország legismertebb történelmi festőinek. Az *Ország Tükrében* megjelent nekrológiájában Szokoly Viktor az eszmélő nemzeti festészet súlyos veszteségeként értékelte annak halálát, akinek művei „ezer meg ezer példányban terjedtek szét a testvér hazában, úgy hogy alig van az országban falu, ahol e képeket ne lehetne látni.”

Előadásom Vizkelety pályáját olyan példaként elemzi, amely a sajtó és művészet kölcsönhatásait modellezi.

Katona Anikó

Populáris képek: a sajtóillusztráció és a plakát.

Mediális különbségek, továbbélő képi sémák

A művészettörténet egyik legfrissebb, fejlődő területe a vizuális kultúra-kutatás, amely nem a „magas-művészet”, hanem mindennapi vizuális világunk és képhasználatunk kérdéseivel foglalkozik. Fejlődéséhez hozzájárul az a felismerés, hogy végbement egy „képi fordulat” (Mitchell) ami után a képek túltermelése, és egyre erősödő információs forrásértéke figyelhető meg. Ma ennek eredményeképp az internetes mémek korát éljük, valahol a folyamat elején pedig a tizenkilencedik századi sajtógrafika áll. Ez a műfaj azért (is) vet föl rengeteg izgalmas kérdést, mert a maga korában valóban „képprobbanás” volt, igazi nóvum. A képek által közvetített gondolat sokkal mélyebbre ivódik be, mint a szöveges közlés, így a tizenkilencedik századi sajtóképek nagy hatást gyakoroltak kortárs befogadóikra és a későbbi képtermelésre egyaránt.

Állításom második felét érdemes részletesebben kifejteni. A sajtókép felfutása nálunk egy időpontra esik a nemzeti gondolat kibontakozásával, így a sajtókép képpé formálja a nemzeti gondolatot – vagy a magas művészet alkotásainak trivializálásával, vagy önálló invenció szerint alkotja meg a „nemzeti” ikonográfiáját. Ez az ikonográfia annyira bevésődik, hogy amikor a huszadik század első nagy vihara (az első világháború) és annak gyászos vége felkorbácsolja a nemzeti érzéseket, a propaganda a tizenkilencedik századi képi sémákat követi. Vagyis, a tizenkilencedik század képi sémái meghatározóak a huszadik században – tulajdonképpen napjainkig. Előadásom a változó médiumokon keresztül átöröklődő képi sémákról szól.